

BENE KÁLMÁN

EGY KRITIKÁRÓL

Az ItK 2008. évi 3. számában Balogh Csaba kemény hangú, kíméletlen bírálatot írt a megelőző évben megjelent könyvről (*Madách-filológia: Tanulmányok Madách Imre életművéről és a XIX. századi magyar drámáról*, Szeged, 2007). A megbíráltak nem illik antirecenziót közzétennie, még ha úgy is gondolja: bírálója igen sok ponton szándékosan félreértelmezi, meghamisítja a tanulmánykötetében leírtakat, következtetései egyoldalúak, felületesek, minősítései minősíthetetlenek. Nem is fogtam volna tollat, ha a bíráló csak rólam állít ki ilyen rossz bizonyítványt, s nem általánosít: mivel elismertem könyvemben, hogy nagyon sokat köszönhetek a Madách Irodalmi Társaságnak, ezért minden negatív állítását kiterjeszti erre az irodalmi műhelyre is. Ez olyan következtetés, mintha Balogh Csaba kritikája alapján azt állítanám: ilyen színvonalú és ilyen hangvételelű az ItK kritikai rovatának minden recenziója. Ez nyilvánvalóan ugyanolyan etikátlan és igazságtalan eljárás lenne, mint a kritikus által belterjesnek vélt társaság többi tagját az én rossz tanulmányaim alapján megítélni. Mintegy 90 tanulmány szerző, bibliográfus, *Tragédia*-fordító, Madách-dokumentumok és -írások szöveggondozójának tanulmánya jelent meg a társaság kiadványaiban, nem beszélve az újonnan vagy épp először közreadott régi tanulmányok, szövegek szerzőinek műveiről. A társaság tagjai és a rendezvényein szereplők közt költők, írók, tudósok, tanárok, diákok, Madách-rokonok mellett olyan „dilettánsok” is feltűntek és előadtak, mint Hubay Miklós, Horváth Károly, Györfly Miklós, Alexa Károly, Bohár András, Enyedi Sándor, Csáky Károly a Felvidékről, Kozma Dezső kolozsvári professzor, Tempfli József nagyváradi püspök és még folytathatnám a sort a Szegedi Tudományegyetem minősített oktatóival, kutatóival, akiknek *Tragédia*-értelmezése éppen hogy az irodalomtudomány által érintett. De erre a vádra, azt hiszem, megfelelő választ ad Andor Csaba, a társaság elnöke *Legenda és tudomány* című, alábbi írásában.

Van azonban a kritikában néhány olyan kitétel, amelyre mindenképpen reagálnom kell, mert ha nem válaszolnék, azt hihetné a kritikus vagy az olvasó: a könyvről leírtak minden minősítése, értékelő mozzanata telitalálat. Holott – amellet, hogy bizonyára sok megszívlelendő, valódi hibát is feltárt – gyakran valótlanul állít, nem beszélve bíráló módszeréről: azért, hogy minél több negatívumot sorolhasson fel, még gyártott is néhányat. Csak néhány példa. Balogh Csaba kinyilatkoztatja: azzal, hogy a *Tragédia* lírai vonulatát kiemelve egy kis kötetbe összegyűjtöttem a *Tragédia* szövegéből azokat a

részeket, melyek önálló lírai alkotásként is megállhatják a helyüket – jó néhány közülük eredetileg is lírai betét a szövegben –, a „szentenciaszerűséget, breviáriumjellegét” erősítettem, „amely ellen százötven éve tiltakoznak a *Tragédia*-értelmezők”. Ez bizony komoly hiba: 1862-ben jelentek meg az első ismertetések a *Tragédiáról*, tehát kifogásolt kis kötetem megjelenése előtt 135 évvel, de 1862 után évtizedekig nem jelent meg a recepcióban e „bűn” felrovása. Persze azután sem lehetett gyakori ez a kifogás, hiszen a recenzens sem hivatkozik egyetlen értelmezőre sem, aki tiltakozott volna. Balogh Csaba szerint tehát a *Tragédia* mindenfajta átírását, színházi előadását, adaptációját is felháborító merényletnek kell tartanunk, hiszen ezek nem egyeznek meg a mű teljes szövegével. (Csak úgy mellékesen: saját „merényletemet” azért követtem el, mert igazolni szerettem volna azon állításumat, hogy Madách számos drámájában, így a *Tragédiában* és a *Csak tréfa*ban pl. olyan jelentős arányú a lírai elem, hogy akár külön lírai ciklusok építhetők fel belőle. Miképp a *Csak tréfa* esetében ezt maga Madách is megtette! Ugyanezt tettem egy másik írásomban, ahol Lucifer szövegét emeltem ki, hogy olvassuk el ezt mint egyetlen gondolati költeményt. A 13 részes „vers”-ről sehol sem állítottam azt a csacsiságot, hogy ez lenne a *Tragédia* összövege, első ismeretlen változata. Ez a feltevés recenzensem sajátos olvasata volt csupán.)

Egy másik példa: a bíráló fejemre olvassa a „kortévesztő allegorizmus” bűnét, s kiemel néhány gondolatot írásaimból, ahol párhuzamot vontam az adott mű történelmi eseményeit bemutató jelenetek és későbbi korok hasonló élethelyzetei között. A Madách-szakirodalomban például elég közismert vélekedés, hogy a *Tragédia* Párizsa 1848/49-ről is szól, ezt lehet elfogadni és lehet elvetni. A gondom ezzel csupán annyi, hogy ezt a „bűnt” Balogh Csaba is elköveti, amikor kötetem első tanulmányát, ahol a Madách-, Katona- és Czóbel Minka-recepció kérdéseinek összetettségéről írtam, úgy interpretálja, hogy mindezzel a magam meg-nem-értettségére, kívülállóságára gondoltam, a tudományos élet kitaszítottjának érezvén magam. „Gondolta a fene...” – reagálhatnék a közismert szállóigével, de sajnos nem ilyen egyszerű a probléma. Balogh Csaba állítása bizony vaskos becsületsértés, hiszen én arra gondoltam, amit leírtam: Madách, Katona, Czóbel Minka irodalmi befogadásának buktatóira. Kitaszítottnak meg azért sem érezhetem magam, mert e kötetben összegyűjtött tanulmányaim közül néhányat először olyan folyóiratok jelentettek meg, mint a Színháztudományi Szemle, az ItK, a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, vagy a Horváth Károly szerkesztette reprezentatív *Madách-tanulmányok* kötet 1978-ban.

A bírálat számos ponton sajátosan értelmezi a kötetben leírtakat. Szerinte „virtuális drámákat” ismertetek, holott egy Madách-levéltre hivatkozva, melyben készülő drámájáról ír, feltételezem azt, hogy ez talán a *József császár* lehetett; bűn szerinte, ha a szakirodalom nyomán *lehetséges* korábbi szövegváltozatokat említek, sőt: „semmilyen formában nem létező műveket” elemzek. (Ez utóbbi a *Tragédiából* „kivágott” luciferi tirádákra vonatkozott – melyeket valóban kiemeltem, de nem elemeztem, csupán felhívtam a figyelmet arra, hogy mennyire fontos csak ezt a szöveget végigolvasni. Ugyanúgy hasznos, mint elolvasni Striker kiadását, ahol az Arany János végezte javítások helyére visszaállította az eredeti madáchi szöveget.)

De az eddig említett „csúsztatások” még nem készítették volna feltétlenül válaszdás-
ra, ám az alábbiak mindenképpen. A kritikus ugyanis egyetlen „tudományos igényű”-nek
minősített tanulmányomat, a *Madách-apokrifet* sem tárgyyszerűen és tényekre alapozva,
minimális megértéssel ismerteti. Hogy miről van pontosan szó? 2003-ban megjelentet-
tem egy ismeretlen szerző drámáját, a *József császárt, Madách Imre utolsó drámája?*
alcímmel. Az írás tehát egy, a Karácsonyi-pályázaton díjat nem nyert, de kiemelt és
legjobbnek tartott tragédiáról született. A pályázaton nem hirdettek eredményt, és az
ismeretlenül maradt szerzőről a sajtó csak találgatott, mind Madách Imre, mind Szász
Károly nevét felvetették, de 1864-ben egyik „gyanúsított” sem vállalta el a szerzőséget.
A könyv kísérő tanulmányában ismertettem a dráma szövegtörténetét, s számos szem-
pont alapján összehasonlítottam a pályamű szövegét Madách illetve Szász szövegeivel.
Konklúzióm ez volt: a pályázati darab sokkal inkább illik Madách oeuvre-jébe, mint
Szász Károlyéba, szinte minden szempontból hasonlóságok, azonosságok, párhuzamok
tömege fedezhető fel benne, míg Szász szerzőségére jóformán csak egyetlen érv hozható
fel. Ennek ellenére egyetlen írásomban sem mondtam ki a bizonyosságot, csak a *Ma-
dách-apokrif*-ben fűztem hozzá a végén egy bekezdést, hogy mivel eddig senki sem cá-
folta érveimet, ezért szinte meggyőződésemmé vált, hogy Madách utolsó befejezett drá-
mája a pályamű. Vártam, hogy megcáfol a kritika, de Balogh Csaba szerint „A filológiai-
textológiai kritikának nem feladata az »alapos gyanú« cáfolata”.

Érdekes, hogy a recenzens, bár nem tekinti feladatának a tárgyyszerű cáfolatot, mégis
három plagizált érveléssel igyekszik megsemmisíteni minden állításomat. (Plagizált, mert
mindhárom érvet Kerényi Ferenc mondta el nekem, mikor még a dráma megjelenése
előtt elküldtem neki a kéziratomat – úgy gondolom, azért nem írta meg sehol, mert ő
maga sem volt teljesen biztos érvei erősségében.) Balogh Csaba tehát elfelejti megjelölni
forrását, ez leginkább akkor árulkodó, amikor azt rója fel, hogy írásomban magánlevél-
ből idézek. (Bár Orosz László véleménye Katonáról nekem legalább olyan fontos volt,
mint neki Kerényié. Csakhogy én megjelöltem a forrást is.)

Visszatérve a három érvre: az első, hogy a gyűlölt Habsburgokról Madách nem írt
volna drámát. Ez látszólag remek, ám valójában éppen József császárról írva, igen gyen-
ge lábakon áll. A tanulmányban (245) ismerttettem egy adatot, mely szerint II. Józsefet
bizonyos tisztelet övezte a Madách családban, arcképe ott lógott a falon.

A másik érv: „Ha nem a református Szász Károly a dráma valódi szerzője, miért
használ a katolikus Madách protestáns alakváltozatot (keresztyén)?” Válaszom: azért,
mert ezt az alakváltozatot használja Madách a dráma írásának idején keletkezett akadé-
miai székfoglaló értekezésében is, több alkalommal. (Persze mint tanulmányomban
megírtam [220–221]: a dráma esetleg azonos lehet azzal a tervezett művel, melyet Szász
Károlynak szándékozott elküldeni bírálatra, s 1863. március 18-án kelt, Szászhoz írt
levele szerint már szinte elkészült vele. Ha elküldte a művet, s az a pályamű volt, a drá-
mát javító, esetleg átíró Szász is írhatta a szót keresztyénnek.)

A harmadik ellenérv szerint ebben az időszakban (1863–64) Madách nem írhat ma-
gyar történelmi drámát (Balogh Csaba szerint „josefinista szalondrámát” – szerintem a
Mózes eszméinek egyfajta újragondolását, továbbvitelét), mert a *Tündérialom* mítoszt

építő drámai költeménye foglalja le, ráadásul polgári miliőben játszódó drámát egyet írt csupán: a *Csak tréfát*. (Fel kell hívnom a recenzens figyelmét ismeretei hiányosságára, van ugyanis Madáchnak egy, a *Tündérialomnál* lényegesen hosszabb, polgári tárgyú drámatörredéke, címe: *Jó név és erény*.) „Valószínűtlen, hogy Madách ezzel [ti. a *Tündérialommal*] párhuzamosan egy jozefinista szalondrámával kísérletezett volna” – írja kritikussom. Szerintem sem valószínű. Mint cáfolhatatlan tényt megírtam: a *József császárt* 1863. december végéig kellett beküldeni a Karácsonyi-pályázatra, a *Tündérialom* egyetlen színe 1864 nyarán jelent meg Arany folyóiratában. Nem valószínű, hogy párhuzamosan írta volna a két művet – de az igen, hogy az utóbbival nem győtrődött másfél évet, minden mást mellőzve. Az 1864-es év már betegségekkel nehezített, ez magyarázhatja, hogy torzóban maradt a *Tündérialom* – de az előző évet egyáltalán nem jellemezte Madách valamiféle alkotói bénultsága. Mindezekről írtam a könyvemben is, de mert ez ellentmondott volna Balogh Csaba sommás ítélezésének, így említetlenül maradt a kritikában.

„Végül titok marad, a szerző kinek szánta Madách-kötetét” – kezdi lesújtó vélemények összefoglaló bekezdését a kritikus. Elárulom: a Madách-életművet részleteiben is megismerni akaró olvasóközönségnek: diákoknak, tanártársaimnak, színházi embereknek. Beismerem: egy-két *neves* Madách-kutatót is szívesen láttam volna olvasóim és bírálóim között. Most kétségek közt vergődöm: ennyi dilettantizmus, provincializmus után hogyan kerülhettem be 17 évesen Madách-dolgozattal az OKTV döntőjébe? Hogyan javasolhatta szakdolgozatomat szinte változatlan szöveggel disszertációnak és fogadta el a munkát diplomám megszerzése után két évvel *summa cum laude* minősítéssel Horváth Károly? Miért kaphattam 100%-ot Madách-munkásságomra PhD védésen a Csetri Lajos irányította bizottságtól (Kerényi Ferenc, Dávidházi Péter, Orosz László)?

Nem utasítom el a kritikát – tudom, hogy ez a 16 írás nem egységes színvonalú, nem fésültem kellő gondossággal össze az egyes darabokat, bizonyára követtem el számos valóban felrható hibát. De a minősítések, ítéletek jogosságát, főképp pedig megfogalmazásuk hangnemét vitatom és visszautasítom. Bár 62 évesen már nem sok reményem van a fejlődésre, nagyon szívesen olvasnám el Balogh Csaba Madách- (vagy bármely más tárgyú) tanulmányát, hogy egy igazi minta, egy igazi példa, egy sorvezető mutassa meg számomra: hogyan kell, hogyan szabad a harmadik évezredben Madáchról írni és az irodalomról megszólalni.

ANDOR CSABA

LEGENDA ÉS TUDOMÁNY

Az ItK 2008. évi 3. számának utolsó lapjain kritika jelent meg Bene Kálmán *Madách-filológia* című könyvéről. És másról is, hiszen már az első mondat kitérő: „1990 óta Madách Imre életművének honi recepciója az irodalmi legendateremtés, valamint a különféle értelmezői és kultuszközösségek szembenállásának tankönyvbe illő példáit szolgáltatja.” A felmerülő kérdések sorából csak néhányat emelnék ki. Először: nem ez a természetes? Mármint egyfelől az, hogy legendák (többek között irodalmi legendák) születnek olykor, másfelől pedig, hogy többféle értelmezés létezik? Másodsor: 1990 előtt ez másként volt? A Madách Imre életével és életművével kapcsolatos legendák valóban 1990 után születtek? Továbbá: az értelmezők szembenállása ekkor kezdődött volna? Vajon Erdélyi Jánosnak és Szász Károlynak a *Tragédiával* kapcsolatos elemzései, legalább a főbb kérdéseket illetően, egyetértésről tanúskodnak? Harmadsor: ki és milyen legendákat teremtett 1990 után? Nem inkább arról van szó, hogy néhány közkeletű legendát 1990 után sem sikerült eloszlatni? Az egyik legrégebbi (1866 óta terjesztett) legendát említeném: Madách Imre január 21-i születését. Mert hiába írta le a szerző félreérthetetlenül, hogy Fábán és Sebestyén védőszentek napján született, hiába állt minden életében megjelent életrajzában, de még 1864. október 16-án a Koszorú nekrológjában is (amelyet valószínűleg Arany János írt) január 20-i dátum, a 21-i születési időpont legendáját Bérczy Károly emlékbeszéde nyomán a mai napig minden lexikon és tankönyv terjeszti.

De valóban vannak újabb legendák is. Például Madách törvénytelen gyerekeről. Annak idején számos anyakönyv és gyászjelentés tanulmányozása után arra a következtetésre jutottam: lehetséges (de egyelőre nem bizonyított), hogy Schönbauer Anna a költő lánya volt. Azt is leírtam, hogy a kérdés megválaszolása a genetikusok feladata, nem az irodalmároké. A legújabb Madách-életrajz mégis tényként számol be Madách apaságáról, jóllehet a genetikai vizsgálatra, tudomásom szerint, azóta sem került sor. Azt a legendát, hogy Madáchnak törvénytelen gyereke volt, nem én terjesztem tehát, s még csak nem is társaságunk valamelyik tagja.

„Az ember tragédiája műalkotás – és nem tételes filozófia, vallás, politikai ideológia, tudományos enciklopédia vagy más egyéb. Ha pedig műalkotás, aszerint olvasandó és elemzendő” – idézi Balogh Csaba. Az első mondat első fele el is fogadható, de már a második fele csúsztatás: ugyan ki tekintette tételes filozófiának? (Közbevetőleg: Pascal *Gondolatok* című műve sem tételes filozófia, bár állítólag filozófia; legalábbis a franciák annak tartják.) Filozófiai vagy filozofikus műnek igen, de a kettő (három) nem ugyanaz. Tudományos enciklopédia helyett is inkább csak afféle tudományos breviáriumként

elemezték; vallást, politikai ideológiát pedig csak elvétve kapcsolnak a szerző főművéhez. Érdekesebb azonban a második mondat. Ezek szerint az irodalomtudomány módszere a kinyilatkoztatás. Megmondjuk, mit hogyan kell olvasni és elemezni. Nem azt, hogy miként lehet, netán milyen eltérő megközelítések képzelhetők el. Nem, ha egyszer valami műalkotás, akkor tilos másként viszonyulnunk hozzá.

Madách főművét, miként az elmúlt közel másfél század alatt, úgy ezután is sokféle-képpen fogják olvasni és elemezni, arról nem is szólva, hogy kultúránkban (mind a magyar, mind az európai kultúrában) sokféle használati módja lehetséges, nemcsak az olvasás. Hogy csak néhányat említsék: a politikai életben egymás fejébe vágatják citátumait a vitatkozók; lehet számon kérni egy vizsgán; termékeket és szolgáltatásokat reklámozni vele; szövegét akár teljesen mellőzve, alkalmas zenével és koreográfiával balletként előadni. Senki sem szabhatja meg a „helyes” olvasatot (még kevésbé a mű használati módját). Sőt: sikerét nem utolsósorban éppen annak köszönhetette eddig, hogy másként viszonyultak hozzá, másként használták, mint ahogyan „kellett” volna. Hiszen drámai költeménynek minősítette a szerző a művét, és sok irodalmár valóban annak is tekintette (volt, aki megengedően, és volt, aki csakis annak). De akkor mit keresett a színpadon, ha egyszer (a drámai költemény elterjedt meghatározása értelmében) nem oda való? Ráadásul csaknem mindig jelentősen megcsonkítva, átdolgozva, olykor részeket is fölcserélve? A színészi és rendezői önkénynek nyilván ezután is „áldozatául” fog esni, és ez így is van rendjén: aki kritikai kiadást készít, ragaszkodik minden betűjéhez, aki színre viszi, bánjék vele belátása szerint. Előbbi esetben a szakma, utóbbiban a közönség ítél.

A bevezető után nyomban társaságunk válik a kritika célpontjává: „társaságuk rendkívül zárt közösség”. Erről csak annyit: honlapunk minden rendezvényünkre mindenkit invitál, s nincs olyan Madáchcsal foglalkozó kutató, akit ne hívtam volna személyesen vagy társaságunk tagjainak közvetítését kérve az összejöveteleinkre. Ami pedig a kötetekhez való hozzáférést illeti, az kb. annyira nehéz, mint mondjuk az ItK számaihoz való hozzáférés: kezdettől fogva nem 6, hanem 16 köteles példányt adunk kiadványainkból az OSZK-nak. Sok ez vagy kevés? Nem tudom. De úgy látom (a világháló jóvoltából), hogy pl. a Staatsbibliothek Berlinbe elég sok kiadványunk eljutott, kötetekhez tehát (amelyek valóban kis példányszámúak) itt-ott a határon túl is hozzá lehet férni.

Nem tudom: dicséretnek vagy elmarasztalásnak tekintsem-e a zárójeles mondatot: „(Körükben legnagyobb szaktekintélynek vezetőjük, a műkedvelő életrajzíró, Andor Csaba számít, akinek – mint olvasható – nemcsak regényét, hanem százegy aforizmáját és szakácskönyvét is kiadta a társaság.)” A tekintély (értelmezésemben) egyértelműen elmarasztalás, a szaktekintély még inkább az, ha választanom kellene, inkább a műkedvelő mellett döntenék. De valóban csak ezek a végletek léteznek? A tekintélyelvűség és a hozzá nem értés? Így épül fel a világ, benne a mi kis külön világunk, a magyar irodalomtörténet világa? A józan mérlegelésnek, érvelésnek, tudományos vitának semmi szerepe sem lehet? Szeretném hinni, hogy nem. De ha már a tekintélyelvűségnél tartunk: a kritikában említett szakácskönyvem egy ugyancsak szakácskönyvet író akadémikus (Erdei Ferenc főtktár) emlékének ajánlottam. Nem tudom, melyik Madách-életrajzomra gondolt Balogh Csaba. Mert tudományos igényű Madách-életrajz szerintem csak egy

jelent meg eddig, Radó Györgytől *Madách Imre életrajzi krónikája* (Salgótarján, 1987). Néhai mesterem munkáját pontosítva és jelentősen bővítve, 2006-ban társaságunk újra megjelentette. Ezt azonban csak kb. 30–40%-ban írtam én. A nagyközönségnek szóló, félig irodalmi, félig tudományos életrajzokkal szemben – ilyen pl. Kerényi Ferenc igen jól felépített, Madách környezetét is árnyaltan bemutató műve (*Madách Imre*, Pozsony, 2006), s ilyen volt korábban az én könyvem is (*A siker éve: 1861. Madách élete*, Bp., 2002) – ebben jobbra tényekről: időpontokról, helyszínekről, eseményekről és forrásokról van szó. Ez jelenleg a mérvadó Madách-életrajzok alapja; ha bárkinek bármely eseménnyel kapcsolatban észrevétele, különvéleménye van, azt a harmadik kiadásban szívesen közreadjuk. Radó Györgynek a magyar irodalomtörténet-írásban rendhagyó munkája nem véletlenül maradt visszhangtalan: lehet tudományos életrajzot is írni, ez volt az egyik implicit üzenete, de ehhez elszánt és tárgyilagos kutatók kitartó munkájára van szükség. Ma Magyarországon Petőfi mellett Madách az egyetlen személy, akinek tudományos életrajza létezik. Izgalmas torzók persze vannak, s azokból például József Attilának egy túrhető tudományos életrajza akár néhány évi munkával is összeállítható volna. Ám Radó megkezdett, 1922-vel végződő *József Attila életrajzi krónikáját* Szabolcsi Miklós – jóllehet beszélgetésünk során elismerően nyilatkozott róla – nem folytatta, így az egyelőre torzó maradt. (Lásd Palócföld, 1995, 1. sz., 70–97.) Félretéve a provinciálist, aki kíváncsi arra, milyen is egy tudományos életrajz, annak a *Goethes Leben von Tag zu Tag* kilenc kötetét ajánlom a figyelmébe.

Balogh Csaba túllőtt a célon. Van a kritikának, az elmarasztalásnak egy ésszerű határa, amelyet átlépve (szándékunk ellenére) valójában már dicsérünk. A pszichés védekezés nem a józan mérlegeléshez, hanem az ellenkező véglethez visz közel: amit ennyire szidnak, az csak valami nagyon jó dolog lehet. Úgy vélem, ilyen reklámra sem a Madách Irodalmi Társaságnak, sem a Madách-kutatásnak nincs szüksége.

Szükség volna ezzel szemben egy Madách összkiadásra. Halász Gábor munkája óta (*Madách Imre összes művei*, Bp., 1942) számos levél, sőt néhány vers, továbbá pályaműként benyújtott írások (dráma, értekezés) szövege vált ismertté. Kerényi Ferenc még 1988-ban kísérletet tett egy összkiadás megkezdésére, ám az elképzelése, finansziális források híján, nem valósult meg. Anyagi támogatás nélkül valóban nem ígérkezik könyvnyűnek a feladat, de azért a 12 kötetre tervezett sorozatból az első három kötetet már megjelentette társaságunk. Az összkiadás megindításának ötlete Bene Kálmáné volt, és nemcsak az ötlet: a filológiai munka java részét is ő végzi.

Végül arról, hogyan lettem műkedvelő Madách-kutató. 1980-ban a Világosság című folyóiratban jelent meg egy *Tragédia*-elemzésem (akkoriban az MTA Filozófiai Intézetének a munkatársa voltam), majd Radó György már idézett könyvének hatására, 1987-től kezdtem meg életrajzi kutatásaimat. Az irodalomtörténeti szakmában ugyan nem ismertek (matematikus szakot végeztem), ám az ItK előbb a *Ki volt Madách első szerelme?* (1991, 2. sz., 188–196), majd a *Madách Imre különös levélváltása Lónyay Menyhérttel* (1992, 3. sz., 271–275) című írásomat közölte. Eközben mint műkedvelőt, a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízott a *Madách Imre kéziratái és levelezése* című katalógus elkészítésével. Nem, ezt nem viccnek szántam: valóban így volt. 1990-ben, amikor a

munkát elvállaltam, már évek óta kutattam Madách életét, de az a filológiai munka, amely rám várt, teljesen új volt nekem. Miért, miért sem, a kötet lektora elégedett volt az 1992-ben megjelent katalógussal.

Nem tudom, kinek mennyit ér az irodalomtörténeti munkássága, csak az általános szabályt fogalmaztam meg a kritikában is említett *Százegy aforizma* című kötetemben. „A tudományos teljesítményeknek csak egy mércéjük van, az idő; mennyit ér a munkánk ötven évvel a halálunk után? A tudományos díjaknak is csak egy mércéjük van: mennyire adnak jó előrejelzést ehhez?”

Rendezvényeinkre változatlanul mindenkit szeretettel várunk. Természetesen Balogh Csabát is.